

De Roerdomp, het gezicht van de Wijers in Zonhoven

Caroline Vangeel, master in de biowetenschappen,
Natuur & Milieu, Katholieke Hogeschool, Campus Geel,
Kleinhoefstraat, B-2440 Geel.

Luc Crevecoeur, Provinciaal Natuurcentrum,
Het Groene Huis, Domein Bokrijk, B-3600, Genk.

Zonhoven bevat vele open landschappen die rijk zijn aan vijvers, weilanden en vennen met overgangen naar heide. Het gebied 'De Wijers' omvat een deel van de gemeenten Zonhoven, Genk, Hasselt, Houthalen-Helchteren en Heusden-Zolder. Kunstmatige vijvercomplexen bepalen er vooral het uitzicht. De vijvers werden gebruikt voor viskweek, maar ook voor turfwinning en ontginning van ijzererts groef de mens kuilen, die nadien voor viskweek gebruikt werden. De keuze om een zeldzame reigerachtige, meer bepaald de Roerdomp (*Botaurus stellaris*), als soort te adopteren leek dan ook ideaal (Fourneau, 2008). Die kwetsbare vogelsoort is immers gebonden aan overjarige rietvegetaties en open water. Een van de voorwaarden is een voldoende hoge waterstand het hele jaar door (Adriaens en Ameeuw, 2008). Het broedgebied in Midden-Limburg varieert van enkele tot 50 ha en bestaat uit een uitgestrekte, niet te dichte rietvegetatie langs de oevers, aangevuld met rieteilanden. Het dichte Riet (*Phragmites australis*) biedt een ideale bescherming tegen predatie, vooral als er een ringgracht rond de plas of vijver is. De kniklaag, typisch voor overjarig Riet, gebruikt het wijfje als bouw materiaal voor haar nest, dat goed verankerd is en dieper in het Riet ligt (Adriaens & Ameeuw, 2008, Van der Hut, 2001).

Foto: Frans van Bauwel

Het foerageergebied kan in de broedbiotoop liggen tot op een afstand van 1-3 km. Er vinden dan dagelijks meerdere voedselvluchten plaats, maar die zijn in het broedseizoen eerder beperkt tot een maximum van 300 m (Van der Hut, Foppen *et al.*, 2008). Het water moet tamelijk helder zijn omdat de Roerdomp een typische zichtjager is. Hij voedt zich met verscheidene vissoorten waaronder Rietvoorn (*Scardinius erythrophthalmus*) en Blankvoorn (*Rutilus rutilus*). Sloten en grachten rondom en in de vijvers zijn belangrijk tegen het dichtvriezen in een koude periode. Zo komt de voedselvoorraad niet in het gedrang en kan de Roerdomp zich in de begroeiing rondom de grachten nog tamelijk verscholen houden (Fourneau, 2008). In zeldzamere gevallen zal de Roerdomp zich ook voeden met kleine zoogdieren en waterdieren. Toch blijven amfibieën en vis het hoofdbestanddeel (Vanderdyt, 2009, Noble *et al.*, 2004).

Verwezenlijkingen

Terreinacties

Versillende terreinbeherende verenigingen (vb. Natuurpunt, Limurgs Landschap), maar voornamelijk het Agentschap voor Natuur en Bos, hebben een groot aantal voormalige viskweekvijvers in het gebied 'de Wijers' in eigendom of in beheer. In 1999 vond een eerste fase (50 ha) van beheer plaats in het natuurreserveaat Wijvenheide. In 2003 - 2006 werden nog eens 40 ha onder handen genomen. Vij-

vers werden afgelaten om het aandeel exotische vissen te verminderen en het slib te verwijderen. Het resultaat mocht er zijn: helder water dat bovendien voorlopig arm aan exoten is (zoals Blauwbandgrondel (*Pseudorasbora parva*), Zonnebaars (*Lepomis gibbosus*) en Giebel (*Carassius gibelio*). De verlandingsvegetatie werd gestimuleerd aan de Grote vijver door de oevers af te schuinen en rieteilanden te creëren. Het aandeel Lisodde (*Typha spp.*), Riet (*Phragmites australis*) en struweel is op een jaar tijd vervijfvoudigd (Verschraegen, 2009). De beheerders hebben het merendeel van de dijken tussen de vijvers open gemaakt, waardoor de Roerdompen geen hindernissen meer ondervinden in hun aanvliegroutes. Het Agentschap voor Natuur en Bos voert in vele vijvers in Zonhoven het reguliere beheer ten voordele van de Roerdomp. Ze maaien de rietvegetatie jaarlijks en gefaseerd om brede, vitale rietkragen te realiseren. Bovendien volgen ze de instroom van exoten nauwlettend op. Ook loopt een onderzoek met de Katholieke Universiteit Leuven in Zonhoven over het beter beheer van de visfauna, dat een rechtstreeks gevolg voor de populatie Roerdompen heeft.

Communicatie

De gemeente wil de Roerdomp als mascotte voor de Wijers profileren. Wandelaars, bewoners en dagtoeristen krijgen zo meer voeling met de identiteit van de streek rond Zonhoven. Het feit dat de vogel internationaal (verdragen van Bonn en Bern) en Europees (Vogelrichtlijn)

beschermd is, kan bij bezoekers op die manier duidelijk worden. Zo ontstaat een draagvlak voor natuurbehoud en -bescherming. In Zonhoven is aan beide kijkhutten het symbool van de Wijers duidelijk aanwezig.

Om de Roerdomp ook bij het grote publiek bekend te maken publiceerde de gemeente artikels op haar website en ook in het gemeentelijk infoblad 'De Zonhovenaar' kwam de soort in verschillende artikels uitgebreid aan bod. Zonhoven schonk zelfs een beeldje van de Roerdomp aan haar zusterstad 'Gayndah' in Australië.

Het is de bedoeling om mensen te informeren over de levenscyclus van de Roerdomp zodat ze inzicht te krijgen in de nood aan rust van deze vogel, specifiek in het broedseizoen. Niet alle delen zijn dus voor iedereen toegankelijk. Geïnteresseerden kunnen wel steeds hun hart(je) ophalen aan de vogelkijkhut in het natuurreservaat Wijvenheide, recht tegenover de camping Heidestrand. Een geduldig observator heeft hier veel kans om een Roerdomp te zien, daarom werd deze plaats opgenomen als rustplaats op de wandelkaart van het Regionaal Landschap Lage Kempen. Om de plaatselijke bewoners nog meer kennis te laten maken met de geadopteerde soort, verdeelde de gemeente afvalkalenders met op de voorpagina een foto van de Roerdomp.

Monitoring

De populatie Roerdampen in Limburg heeft vanaf de jaren zeventig tot nu een sterk schommelend verloop gekend. In de jaren zeventig kwam de grootste populatie (zestig territoria/broedparen) in Limburg, meer bepaald in het Vijvergebied Midden-Limburg voor. In

amper tien jaar tijd stuwte de populatie in elkaar en was er nog slechts sprake van twee broedparen (Gabriëls, 1985, Gabriëls *et al.*, 1994). Vanaf 2000 kwam er een lichte ommekeer en een geleidelijke aangroei. Het aantal Roerdampen inventariseren is niet eenvoudig. Aangezien de mannetjes polygaam zijn en hun kenmerkende roep niet noodzakelijk tot een broedsucces leidt, kan een dubbeltelting wel eens voorvallen, met een overschatting tot gevolg. Bovendien is de soort erg gevoelig voor verstoring waardoor het onverantwoord is om op het terrein na te gaan of er een nest met jongen is.

Figuur 1 geeft een overzicht van het aantal territoria van de Roerdomp in 1994 tot 2009 in Limburg (Bijzonder Broedvogel-project LIKONA Vogelwerkgroep, 2009). Daaruit blijkt dat de populatie zich langzaam maar zeker aan het herstellen is. Ook voor Vlaanderen bevestigen Vermeersch en Anselin (2009) dat. De oorzaak daarvan ligt waarschijnlijk in het herstel van gordelvegetaties in verscheidene gebieden (pers. med. Gabriëls, 2009). De inventarisatie gebeurde door LIKONA-leden en medewerkers van het Agentschap voor Natuur en Bos.

Kansen en knelpunten

Om de Roerdomp verdere kansen te kunnen bieden in Zonhoven is een goed beheer van de vijvers nodig en een ruimte voor rust in de Wijers essentieel. Jaarrond moet de vijver voldoende voedsel en beschutting bieden. Bovendien profiteren andere moerasvogels zoals Woudaapje (*Ixobrychus minutus*) mee van de uitgestrekte rietvelden (Adriaens & Ameeuw, 2008).

De Roerdomp is een kwetsbare soort die met vele bedreigingen geconfronteerd wordt. In de Maten (Genk) trok hij recent weg en hij deed zijn intrede in gebieden verderop. Waarschijnlijk zijn slecht afgestemd peilbeheer en gebrek aan voedsel in de winterperiode, door langdurige drooglegging van de hoofdvoedselvijver, daar de oorzaken van (Beckers, pers. med.,). Grondpredatoren zoals de vos kunnen zorgen voor vernietiging van het broedsel. Bovendien heeft verstoring ook nefaste gevolgen: de Roerdomp zal het gebied verlaten en elders zoeken naar broedgelegenheid. Strenge winters kunnen overwinterende exemplaren

Foto: Frans van Bauwel

behoorlijk uitputten en kunnen voor een sterke daling zorgen, waardoor de populatie de volgende vijf tot tien jaar tijd nodig heeft voor herstel (Kushlan en Hafner, 2000). Tot slot zijn er ook een aantal privé-vijvers waar kansen liggen om in de toekomst de populatie te versterken door een aangepast beheer.

De toekomst is hoopgevend. De situatie anno 2009 is er immers sterk op verbeterd. Het Agentschap voor Natuur en Bos en andere terreinbeherende organisaties zorgden voor toekomstkansen in Zonhoven met in 2009 zelfs negen tot tien broedparen in het vijvercomplex. Kansen voor de Roerdomp zijn er ook in het Wik (Bokrijk, Genk) waar zeker één succesvol broedpaar aanwezig was in 2009 (Peter Gabriëls, pers. med.). Het Westelijk vijvergebied van het domein Bokrijk, waar de soort in het verleden nestelde, zou met verlandingsvegetaties moeten geoptimaliseerd worden,

evenals de aanliggende Borggrave- en Herkenrode vijvers. Verdere ontwikkelingskansen voor de Roerdomp in het Westelijk vijvergebied worden in een eindwerk (Vangeel, 2010) toegelicht.

Het door de European Landowners Organisation (ELO) ingediende Life+-project: "Ecologisch herstel van het Vijvergebied Midden-Limburg" (Ecological restoration of the Pond area M-L through a close participation of the private and public landowners and a triple E-approach) werd recent goedgekeurd. De uitvoering van dat project loopt tot 2013. De voor de Roerdomp relevante ecologische maatregelen in het project richten zich vooral op dijkerstel, de aanleg van rieteilanden om de risico's van predatie af te zwakken en de optimalisatie van het voedselaanbod.

Conclusies

Het huidige beheer van de vijvers heeft een positieve invloed op de populatie Roerdompen in Limburg. Daar waar herstelmaatregelen plaatsvonden (open maken van het landschap, herstel van gordelvegetaties, visstandbeheer) blijft het resultaat vaak niet lang uit. Naast herstelbeheer blijft het reguliere gefaseerde onderhoudsbeheer ook noodzakelijk. Het is belangrijk dat een dichte kraag van overjarig Riet behouden blijft. Hoewel Roerdompen ook in Lisdodde (*Thypha spp.*) en zeggenvegetaties werden vastgesteld, levert Riet (*Phragmites australis*) nog steeds het beste resultaat. Verbossing en verstruweling moeten wel worden afgeremd.

De gemeente kan een duidelijkere rol spelen in het verbinden van de broedgebieden (vijvers) met mogelijk omliggend foerageergebied (natte weilanden met sloten) waar ze eigenaardigheid in handen heeft of door stimulerende maatregelen. Nu worden deze gebieden vaak gescheiden door hoog doorgesloten houtkanten. Het opnieuw in cyclisch beheer nemen van de houtkanten kan de verbinding ertussen vergroten.

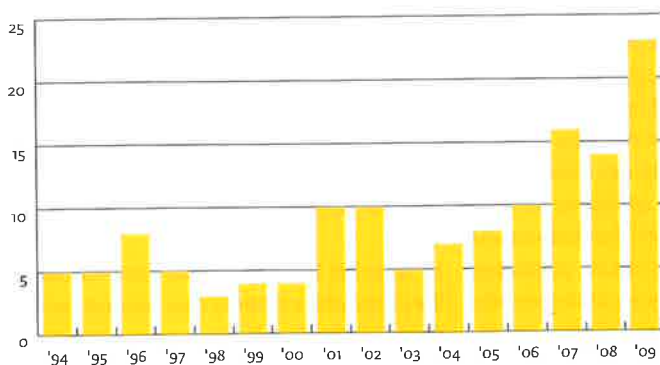
Om de Roerdomp ook in de toekomst verdere kansen te geven, zal het publiek (wandelaars, bewoners, eventuele privé-eigenaars) zich bewust moeten zijn van het belang van goed beheer en de noodzaak van rust tijdens het broedseizoen. De aangrenzende bewoners en wandelaars beschouwen die voorwaarden vaak als een hinderpaal.

Bovendien dienen problemen tijdig gesignaleerd te worden. Als de soort uit een gekoloniseerde vijver verdwijnt, heeft dat een oorzaak die best tijdig aangepakt wordt. Een voorbeeld daarvan is slecht peilbeheer, waarbij waterriet overgaat naar landriet en de ideale habitat inkrimpt. Het peilbeheer tijdig bijsturen kan dan een oplossing bieden.

Aangezien het in Zonhoven om een herstellende populatie gaat, blijft monitoring in de toekomst nodig. Momenteel staan leden van de LIKONA Vogelwerkgroep samen met het Agentschap voor Natuur en Bos jaarlijks in voor die taak.

Referenties

- ADRIAENS, P. & G. AMEEUW, (red.), 2008. Ontwikkeling van criteria voor de beoordeling van de lokale staat van instandhouding van de vogelrichtlijnsoorten. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2008 (36). Brussel: Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 217 pp.
- FOURNEAU, J. (ed.), 2008. ACTIEPLAN ZONHOVEN. Roerdomp (Nr. 43). Een uitgave van de provincie Limburg, D/2007/5857/71, 91 pp.
- GABRIËLS, J., 1985. Atlas van de broedvogels in Limburg. Een uitgave van de Belgische Natuur- en Vogelreservaten i.s.m. LISEC, Genk, 724 pp.
- GABRIËLS, J., J. STEVENS & P. VAN SANDEN, 1994. Broedvogelatlas van Limburg, veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985. LIKONA, Provinciale Vogelwerkgroep, provincie Limburg, 366 pp.
- GABRIËLS, J., 2009. Verslag algemene vergadering Provinciale Limburgse Vogelwerkgroep van LIKONA van 28 november 2009. Bokrijk-Genk.
- KUSHLAN, J.A. & H. HAFNER, 2000. Heron Conservation. San Diego: Academic Press, 495p.
- NOBLE, R.A.A., J.P. HARVEY & I.G. COWX, 2004. Can management of freshwater fish populations be used to protect and enhance the conservation status of a rare, fish-eating bird, the bittern, *Botaurus stellaris*, in the UK? Fisheries Management and Ecology (11), 291-302.
- VAN DER HUT, R.M.G., 2001. Terreinkeus van de Roerdomp in Nederlandse moerasgebieden. Bureau Waardenburg, in opdracht van Vogelbescherming Nederland. Rapport Nr. 01-010, 102 pp.
- VAN DER HUT, R., R. FOPPEN, N. BEEMSTER, M. ROODBERGEN & S. DEUZEMAN, 2008. Ruimte voor Riet en moerasvogels in de Noordelijke randmeren: sturende factoren en beheermaatregelen voor kwalificerende moerasvogels. Veenwouden: Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek bv, x pp.
- VANDEREYDT, C., 2004. In: VERMEERSCH, G., A. ANSELIN, K. DEVOS, M. HERREMANS, J. STEVENS, J. GABRIËLS & B. VAN DER KRIEKEN. Atlas van de Vlaamse Broedvogels 2000 - 2002: 96-97. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel, 496 pp.
- VERMEERSCH, G., A. ANSELIN & K. DEVOS, 2006. Bijzondere broedvogels in Vlaanderen in de periode 1994 - 2005: Populatiestrends en recente status van zeldzame kolonievormende en exotische broedvogels in Vlaanderen. Brussel: Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 60 pp.
- VERMEERSCH, G. & A. ANSELIN, 2009. Broedvogels in Vlaanderen 2006 - 2007. Recent status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr. 3, Brussel, 99 pp.

Figuur 1. Het aantal territoria/broedparen van Roerdomp in de periode 1994 - 2009 in Limburg (bron: Bijzonder Broedvogel-project LIKONA Vogelwerkgroep 1994-2009).

Summary

The municipality of Zonhoven adopted the great bittern (*Botaurus stellaris*). This species needs wide reedy borders of ponds and lakes, to breed and feed. Several nature NGO's but mainly the Agentschap voor Natuur en Bos transformed the last years former fish ponds in suitable habitat for this species. Besides re-grooving these ponds, creating open space, this also meant eliminating invasive fish species. The great bittern is also the narrator of the values in the area the Wijers, and is incorporated in the logo of this area. Since 2005 the number of great bittern has steadily increased.